NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

15

103 tanulmány

Hajdú Mihály 60. születésnapjára

BUDAPEST
1993

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközösségének időszakos kiadványa
Szerkeszti: Hegedűs Attila

Budapest V. Pesti Barnabás u. 1.
Postacím: 1364 Budapest Pf. 107. Telefon: 267–0966/214, 462 Fax: 266–5699

---

15. szám

E számot szerkesztette
Hegedűs Attila, Laczkó Krisztina, Papp Lajos

ISSN 0139-2190

Készült az ELTE Sokszorosítóüzemében
350 példányban
Felelős kiadó: Dr. Manherz Károly
Felelős vezető: Arató Tamás
ELTE 93181

a *zsidó imaház* elnevezés is. Érdekes a pápai adat, mely a (2/29/293.) *Zsidó templom* mellett egy kisebb építményt is számon tart (2/29/294.) *Zsinagóga* : *Zsidó imaház* néven.

A nagyobb településeken a zsinagóga mellett állt a rabbiház és a sakterház, valamint az iskola. Erre az együttesre Sümegen, illetve Pápán találunk példát: (1/11/148–50.) *Sakterház, Rabbiház, Zsinagóga*, illetve: (2/29/291.) *Zsidó iskola*, (2/29/293–5.) *Zsidó templom, Zsinagóga* : *Zsidó imaház, Rabbiház*. Veszprémben (4/36/675–7.) a *Zsidó paplakás*, a *Zsidó iskola* (rabbi- és kántorlakással), a *Zsinagóga* volt egymás mellett. Nemesszalókon (2/47/11–13.) a *Zsidó templom*, a *Rabbi ház* : *Zsidó paplakás*, és a *Zsidó iskola*, Csabrendeken (3/46/39., 79.) a *Zsidó templom* és a *Zsidó pap háza*, Diszelben (1/27/25–6.) a *Zsinagóga* és a *Zsidó iskola*, Tapolcán (1/29/63., 71.) a *Zsidó iskola* és a *Zsidó templom*, Devecserben (3/30/71., 92.) a *Zsidó templom* és a *Zsidó iskola*, Balatonfüreden (4/56/171.) a *Zsinagóga*, Lókúton (4/19/60.) a *Zsidó iskola* képezi a zsidó felekezet kulturális központját. Érdekes elnevezés, mintegy jelzi ezt a centrumot a *Zsidó udvar* Tapolcán az (1/29/63.) névváltozataként. Ugyancsak ez a név él Kapolcson (1/13/11.), mely ma utcarész, s az utca azon szakaszát jelöli, ahol 1945 előtt a zsidó templom és a rabbiház állt. Nagydémen (2/11/46–7.) a *Zsidó templom* mellett a *Zsidó fürdőház* állt. Bekerült a földrajzinév-gyűjteménybe Pápán a (2/29/374.) *Zsidó kórház*, mely így máig megőrizte nevében léte emlékét.

Ha a zsinagógák köré "felrajzoljuk" a *zsidó bolt, zsidó ház* típusú neveket, előttünk áll a településszerkezetben a zsidó közösség helye és szerepe – úgy, ahogyan erre Gazda Anikó utal. A néphagyomány a nevekben megőrzött azonban olyan objektumokat is, amelyek a múlt kutatásakor hiányt pótlók lehetnek.

Varga Mária

Kincső – Kin-tseu

Gyakran előfordul a magyar személynévadás történetében, hogy egy-egy neves írónk és költőnk által teremtett név – a mű népszerűségének vagy a név hangulatának és hangzásvilágának köszönhetően – beépül a közhasználatba, anyakönyvezhetővé válik. Ilyen például a legismertebbek közül Dugonics András *Etelká*-ja, Arany János *Gyöngyvér*-e. Személyneveink e csoportját gazdagítja dolgozatom témája is, Jókai *Kincső*-je.

Jókai Mór 1872–74-ben írt A jövő század regénye című művében egy egész fejezetet szentel *Kincső*-nek, itt azonban helységnévként szerepel: a főhős, Tatrangi Dávid által keresett és véletlen balesete során megtalált magyar őshaza neve. Innen származik a mai, igen ritka *Kincső* női nevünk.

A Jókai alkotta neveknek mindig sajátos hagulatuk van, könnyen ébresztenek asszociációkat az olvasóban. Kedveli a ritka, különös hangzású neveket, melyek közül néhány nem véletlenül terjedt el és vált népszerűvé a korabeli olvasók körében, és él még ma is. Jókai nyelvi zsenialitása a névalkotás terén is figyelemre méltó.

Nézzük meg, hogy az eddigi kutatások milyen álláspontra jutottak e név eredetével kapcsolatban! A szinte kézikönyvként használatos LADÓ JÁNOS Magyar utónévkönyve a következőket írja: "Jókai Mór A jövő század regényében alkotta ezt a nevet a magyarok őshazájának elképzelt neveként a *kincs ő* (vagyis: számomra ő a kincs) mondatból. Ebből a regényből merítették újabb keletű névadásként a 20. században a *Kincső* női nevet. Felfogható a *kincs* főnév *-ő* kicsinyítőképzős származékának is."

HAJDÚ MIHÁLY az 1983-ban megjelent Magyar-angol, angol-magyar keresztnévszótárában a LADÓ által második lehetőségként említett *kincs* + *-ő* (kicsinyítő képző) származékot jelöli meg a név etimológiájaként.

Ezek a megállapítások azonban csak részben igazak. Kutatóink egy fontos lépést hagytak ki a *Kincső* név eredetének meghatározásakor. A regényben Jókai két alakot szerepeltet: a kínai *Kin-Tseu*-t és a magyar *Kincső*-t. Az író tudatosan hagyja nyitva azt a kérdést, hogy melyik változat az eredeti: "Ez ország neve volt a bennlakóknál »Kincső«; a ki hazát, kenyeret, aranyat, békességet, egészséget ád fogadott fiainak. A kinai tudósok, amíg a közlekedés fennállt az országgal, valószínüleg e szóból csinálták a kinai Kin-Tseut, mely náluk ismét »hegyországot« jelent. Megfordítva is történhetett." Már emellett a feltevés mellett sem suhanhatunk el gyanútlanul, már ez a rövid mondat ösztönöz minket arra, hogy ne fogadjuk el végső megoldásként a *kincs* + *-ő* változatot.

E bizonytalanság feloldásához elég fellapoznunk a kritikai kiadásban az ehhez a fejezethez (Kin-Tseu) rendelt jegyzeteket és az abban megjelölt forrásmunkákat. A legjelentősebb három mű e témában: – melyet Jókai bizonyítottan felhasznált regénye írása közben, hiszen bizonyos részeket az eredeti példányokban piros tintával meg is jelölt – EDUARD GIBBON, The history of the Decline and Fall of the Roman Empire. London, 1782-88; WILHELM VON HUMBOLDT, Ansichten der Natur mit Wissenschaftlichen Erläuterungen. 1–2. Stuttgart–Augsburg, 1856–60; JOHANN CHRISTOPH WAGNER, Das mächtige Kayser-Reich Sina und die asiatischen Tartaren. Augsburg, 1687. Ezek közül a híres nyelvész HUMBOLDT orientalista művét használta fel leginkább ehhez a fejezethez. A név eredeti alakját is innen merítette. Ez a kínai szó HUMBOLDTnál német átírásban (*Kiun-Tscheu*) szerepel. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy *Kincső* nevünk német közvetítéssel a kínai 荆州 (*King csou*) szóból származik, mely eredetileg egy ókori, történeti tartománynév.

A *Kincső* név eddigi etimologizálása és a Jókai által említett *kincs ő* alak nem más, mint egyszerű nyelvi játék, amit Jókai oly nagy kedvvel alkalmaz. Legjellemzőbb példája ennek az Összehasonlító Nyelvészeti Küzdemények című műve, mely 1859-ben jelent meg az Üstökösben. Nézzünk ebből néhány példát!

"Tehát legelőször is IÁKOB, mikoron még dIÁK VÓT felkeresé LÁBÁNt, a ki már csak alig áll a LÁBÁN, kinek vala két leánya, egy szép meg csunya, de Jákobnak nem keLE A, haza azt mondó, hogy RÁ KELl még a másik, igy lett belőle

Lea és Rákel ... A jövendőmondó asszonyra azt mondják DEBORzAs, azért az ő neve *Debora* ... Csak e néhány példából is megítélheti a szakértő világ, mily eredménnyel sikerültek eddigi buvárlataim az összehasonlító nyelvészet *katakombáiban* (a mik szintén nem jelentenek mást, mint *Kata konyháit*) s mit lehet még tőlem e téren reményleni? ha illő pártolásra és hálás elismerésre találok." (Üstökös, 1859. január 9.)

E néhány kiragadott példából kiderül, hogy Jókai játéka mindig egy eredeti, idegen és egy magyar szóalak hangzásbeli hasonlóságára épül, ahol az idegen nyelvű alakból kiindulva teremt egy értelmes jelentéssel bíró magyar szót, illetve szókapcsolatot akár a szórendi szabályok és a szóhatárok rovására. *Kincső* nevünk is éppen egy ilyen "összehasonlító nyelvészeti küzdemény".

Összefoglalásképpen leszögezhetjük, hogy az eddigi kutatások csak részben határozták meg *Kincső* nevünk eredetét. Azokat az információkat, melyeket dolgozatom most ismertet, az eddigiek feltehetően azért nem tartalmazzák, mert a regény kritikai kiadása, mely sok fontos adatot tár fel, csak 1981-ben jelent meg.

VÁRNAI ZSUZSA

Írói névadás Tamási Áron novelláiban (1936–1957)

Tamási Áron 47 novelláját vizsgáltam, amelyeket Angyalok éneke (1936–45) és Harmat és vér (1945–57) címen adott közre. A novelláknak szinte kivétel nélkül a székely falu a természetes közege, szereplői is innen kerülnek ki, hordozva a jellegzetes névhasználati formákat. Egy-egy novellának csak néhány megnevezett szereplője van, s valamivel nagyobb a névvel meg nem nevezettek száma, s ez gazdag névhelyettesítést eredményez. Összesen 121 nevet tartalmaznak a novellák, ennek 78 %-a férfi név (96), 22 %-a a női (25), arányuk tehát 3,5:1. Ez az arány igen közel áll Tamási 1922–36 között írt novelláinak névarányához, amely 4:1.

A novellák névvel megnevezett szereplőinek száma 0–9 között van. Nincs megnevezett szereplője A hazug sün, Egy légy és az Öreg fiú, December c. novellának, tíznek pedig egyetlen nevesített szereplője van. Legjellemzőbb a 3–4 nevet tartalmazó novella, a kilenc egyszer fordul elő.

A nevek első említésben a legváltozatosabb módon fordulnak elő, amelyet azonban terjedelmi okokból nincs módom bemutatni. Előfordulnak bemutatkozásban, szólító- vagy említőnévként, szöveg közben írói megnevezésben. Változatosságot mutat a nevek alakja is: az egyszer előforduló nevet a továbbiakban kiegészítővel használja az író, a kételemű névből elhagyja az egyiket, névhelyettesítőt használ. Az adattárban a név első előfordulását vettem alapul, az elemzés során felhasználtam a névvariációkat is. Néhány példa a változatosságra: